

MĂRTURII DE VIAȚĂ PASTORALĂ ÎN TOPONIMIA BANATULUI*

1. Ov. Densusianu făcea observația că o cercetare amănunțită a numelor de locuri în toponimia românească ar dovedi păstrarea unor forme care „au dispărut cu desăvârșire din limba română, dar care au trebuit să existe într-o epocă anterioară monumentelor noastre literare“ și că nu de puține ori descoperim în toponimie „cuvinte care nu mai trăiesc decât în unele regiuni sau care altădată aveau un înțeles mai mult sau mai puțin îndepărtat de cel de astăzi“¹.

Din datele pe care ni le oferă toponimia județului Caraș-Severin, câteva nume de locuri se disting prin înfățișarea lor gramaticală, prin aspectul morfogeografic pe care îl designează, contextul în care apar, precum și prin alte elemente de ordin lingvistic sau extralingvistic, încât acestea constituie autentice *relicte lexicale* conservate în respectivele nume topice; termenii comuni corespondenți, fie că nu s-au păstrat în lexicul dialectului dacoromân, dar îi găsim în variante identice sau analoge în dialectele românești sud-dunărene, fie că — atunci când s-au menținut și în dacoromână — au suferit asemenea modificări, încât în aspectul lor actual nu mai recunoaștem forma originară.

Clasificarea acestor toponime ar putea fi făcută pe domenii de viață materială și spirituală sau pur și simplu printr-o inventariere după arii geografice ori pe grupe de serii sinonimice, în măsura în care este posibilă stabilirea unor relații semantice între sensurile primare și cele care s-au dezvoltat de-a lungul evoluției termenilor, creîndu-se astfel noi corelații metaforice.

În lucrarea de față ne rezumăm să discutăm numele de locuri care evocă un domeniu de viață materială ce reprezintă o străveche îndeletnicire de căpetenie a poporului nostru: *păstoritul*. Cu atât mai mult cu cât ni se pare că în acest domeniu s-a conservat o serie de numiri

* Punctele 3 și 4 din prezenta lucrare constituie rezumatul comunicărilor: V. Ioniță și O. Răuț, *Termeni agropastorali în toponimia Banatului*, prezentată la sesiunea de comunicări „Toponimie și istorie”, organizată de Institutul de lingvistică și istorie literară din București și de Societatea de Științe Filologice din R.S.R., Tîrgoviște (8—9 noiembrie 1975) și V. Ioniță, *Relicte lexicale în toponimia Banatului*, la Sesiunea de onomastică, organizată de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, Cluj (21—22 noiembrie 1975).

¹ Ov. Densusianu, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, 1968, p. 467.

autohtone sau de origine latină mai puțin sau deloc discutate în literatura de specialitate.

2. În preambulul prezentării acestor date, în același timp cu înșiruirea unor nume topice referitoare la păstorit ne propunem să stabilim și câteva considerațiuni succinte despre păstoritul în spațiul geografic al Banatului, căruia îi este caracteristic *păstoritul local*, cu cea mai largă răspîndire, din care se desprind trei aspecte distincte: *păstoritul cu stîină mutătoare*, *păstoritul local cu stîină fixă* și *păstoritul local fără stîină*².

Numele topice de tipul *STINA DIN ...*, *STINA DE LA ...* sugerează primul aspect: *IZVORUL DE LA MUTĂTORI* (Virciorova); sistemului cu *stîină fixă* îi aparțin probabil numele topice *DEALUL STÎNII*, *VALEA STÎNII* (Cîlnic), *CRACUL STÎNII*, *POIANA STÎNII* (Mocerîș), *VADUL STÎNII* (Cănicea). *STUNAR*³, care redă pe *STÎNAR*, consolidează părerea că suf. *-ar* are deseori o valoare toponimică echivalentă cu *-iște*⁴. *Păstoritul local fără stîină* înseamnă un păstorit mixt (animale mari și mici, bovine, ovine etc.), pentru care se amenajau adăposturi de tipul *sălașelor* sau *odăilor*, grupate în adevărate „cînguri” atît de frecvent atestate în documente. Acestea „sînt locuite tot anul, avînd un caracter atît agrar, cît și pastoral; în vest și nord sînt locuite temporar, vara”⁵. *Odăile* sînt veritabili „muguri de cătun împrăștiate prin zona întinsă a cîmpiei”⁶; imaginea este plastică și se potrivește exact și zonei de deal sau subalpine a județului Caraș-Severin: *VALEA SĂLAȘELOR* (Doclin, Sadova Nouă), *LA ODAIE* (Jupa), *ODĂI* (Mocerîș, Valeapăi, Vermeș, Zorlențu Mare), *DEALUL HODĂII* (Peștere) etc.

Pentru adăpostirea temporară a vitelor și oamenilor sînt construite *corle*⁷, *tabere* (*tăbăr* pentru porci în izlaz, la Cîlnic); *tarabă* „gard de scinduri”⁸: cf. scr. *taraba*, idem⁹: *TĂBĂRIȘTE* (Glimboca); *ALR* consemnează pentru „șopron (de oi)”¹⁰, *colibă*¹⁰, dar în multe locuri înseamnă „adăpost în cîmp”, în general: *COLIBA LUI ȘEL* (Știnăpări), *LUNCA COLIBILOR* (Berzovia), *COLIBILE*, *ÎN COLIBIU* (Cuptoare-Secu); cf. calcul scr. *kulača*: *KULCS* (CAD/Socolari, Zlatița)¹¹. La acestea mai adău-

² I. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 204.

³ Cf. *Cartea funciară*, Notariatul Reșița, Registrul Bărbosu.

⁴ Zezi, V. Ioniță, *Contribuții la cercetarea onomasticii din Cîlnic. I. Toponimia*, în *SLLFolc*, II (1971), p. 83; Idem, *Toponime slave în Valea Bîrzavei*, (în) *Banatica*, III (1975), p. 392; *stîină*, termen autohton românesc (cf. *DR*, III, p. 381–383), a trecut în scr. *stana*, apoi *stanica*. Cf. n. top. frecvent în Banat, *STANIȘTE* (= rom. *zăcătoare*; v. mai jos); nu este exclus să coexiste și un rom. **stîniște*, echivalent cu *stunâr* (= **stînar*).

⁵ R. Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, 1964, p. 102.

⁶ Cf. I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 126.

⁷ Idem, *ibidem*, p. 134.

⁸ Lucian Costin, *Graiu bîdnățean (Studii și cercetări)*, II, Turnu Severin, 1934, p. 192.

⁹ D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, București-Pancevo, 1974, p. 194.

¹⁰ *ALR II*, s.n., vol. II, h. 393.

¹¹ Cf. *Actele cadastrale*, Oficiul de cadstru al teritoriului, Reșița, pe care le-am notat *CAD*, urmat de localitate.

găm termenii *poiată* și *șură*: *POIETILE* (Reșița), *VALEA POIETII* (Gher-teniş), *PIEPTUL POIETII* și *CIOACA POIETII* (Obreja); *VALEA ȘURILOR* (Peștere).

În aria investigată, *comandă* are numai sensul administrativ; cf. *comandă* „casa satului, primărie în ținuturile grănicerești“ (*CADE*), nu și cel de „stînă de vaci (în munții Clopotivei)“¹², deși se pare că numele topic *CRACUL CU COMANDA* (Borlovenii Noi) sugerează sensul pastoral.

Dacă pînă aici am amintit termeni care desemnează amenajări păstorești temporare, numirile care urmează indică prezența frecventă a animalelor la pășunat sau locuri de odihnă a acestora în cursul verii: *văcăreață* este locul „unde se trag vacile noaptea, în vîrfurile dealului, la lumină“ (Țerova); „loc unde aburează vîntul“ (Tîrnova): *VĂCĂREAȚA* (Cornea, Cuptoare-Secu, Poiana, Pojejena, Rugi, Rusca, Reșița, Șopotul Nou, Văliug, Ticvaniul Mic). Termenul echivalent cu *văcăreață* este *boareața*, *boureața*¹³ sau alte derivate din străvechiul românesc *bour* < lat. *bubalus*¹⁴: *BOURELUL* (Valeadeni), *BOURICEA* (Zervești), *CUCUIUL BOURICII* (Poiana). În aceeași serie sinonimică am mai notat termenii *boiște* „loc unde se adună animalele, bătătură“ (Țerova): *VALEA BOIȘTII* (Cărbunari)¹⁵ și mai larg răspîndit: *zăcătoare* „loc unde se odihnesc vitele, de tot felul; totuna cu *văcăreață*, dar nu-i numai pentru vaci, ci și pentru boi“ (Reșița); „loc unde stau oile înainte de a le da la muls, în țarc“ (Cîlnic); „loc pentru odihna vitelor, *ÎN OSTRU*“ (Moniom); „la *zăcătoare* mai înainte i-a zis *văcăreață*“ (Cîlnic): *ZĂCĂTORI* (Mehadia), *ZĂCĂTOARE* (Ticvaniul Mic), explicat „loc unde ciobanii făceau popas cu oile“¹⁶; *ZĂCĂTOAREA RADULUI* (Brezova)¹⁷; *ZICĂTORI* (CAD/Borlovenii Vechi), o transcriere greșită probabil; la acestea se mai pot adăuga *GOVINDARI* (Cîlnic), *GOVĂDAREA* (Goruia)¹⁸.

Numele topice care se referă la *capră* și *porc* trebuie tratate pornind de la realitatea lingvistică că atît unul cit și celălalt denumesc și animalul domestic, precum și pe cel sălbatic: *căprioară* și, respectiv, *mistreț*: *CĂPRĂREAȚĂ*, răspîndit; apoi *PURCĂREȚUL*, *PURCĂREAȚA*, *PURCARUL*, de asemenea foarte răspîndite. Și acești doi termeni își au reflexul în graiurile sîrbocroate, numele topice respective fiind pre-

¹² R. Vuia, *op. cit.*, p. 194.

¹³ Vezi și alte exemple, precum și discuția amplă, la Ionel Stan, (în) *Actele celui de al XII-lea Congres de lingvistică și filologie romanică*, vol. I, p. 1122.

¹⁴ Cf. Ion Gheție și Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 274–275, unde termenul de *bour* nu este menționat pentru Banat.

¹⁵ Cf. *Facza Boesti*, la Cărbunari, în Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. II, Budapest, 1884, p. 280: „... foste băi calde; aici se văd urmele unei minăstiri ...”; apoi *Boeste*“ [...], o vale mare și un pîru cu același nume, ce se varsă în Șopotul Nou” (Idem, *ibidem*, p. 281); cf. *CRACUL BOIȘTI*; să fie vorba de *băiște* < *baie*, cum sugerează explicația?

¹⁶ Cf. Maria Radu, *Onomastica satelor Cîrnecea și Ticvaniul Mic*, lucrare de licență susținută la Universitatea Babeș-Bolyai, 1972.

¹⁷ Cf. I. Lotreanu, *Monografia Banatului (schiță geografică). Locuitorii, comunele*, Timișoara, 1935, p. 38.

¹⁸ Dicuție amplă în *Banatica*, III, Reșița, 1975, p. 392, nota 96.

luate de populația românească: COZIA¹⁹ și COZLA²⁰; COZLARIU, pe hotarul satului Valeadeni²¹; COZARIȘTE (CAD/Valea Bolvașniței); SVINECEA, frecvent în sudul Banatului (cf. scr. *svinja* „porc“).

Unele nume topice amintesc momente, practici sau termeni din alte domenii ale oieritului. PĂCURARUL (Cilnic, Pătaș), CRACUL PĂCURARULUI (Rusca); MĂIERUL (Petroșnița, Mehadia), CRACUL MĂIERULUI, POIANA MĂIERULUI (Bozovici), FRUNTEA MĂIERULUI (Bănia); cf. *măier*, *maier* („țărani mai înstăriți, cu oi mai multe, din Valea Streiului, numiți *maieri*, care plăteau arenda și stabileau *aruncu*, contribuția fiecăruia la cheltuielile muntelui“²³). Avînd în vedere rolul social pe care îl aveau aceștia în erarhia păstorească, ca și *celnicii* (cf. CELNICU, deal și cartier lângă Anina)²⁴, ar. *măireasă* (=dr. mireasă), căruia nu i se stabilește originea, este, credem, dubletul moțional al acestui *măier*²⁵, „maiores terrae“, care în Diploma Ioaniților indicau pe „mai marii pămîntului“.

Pe lângă alte sensuri menționate de dicționare pentru termenul *fătăciune* (vezi CADE, s.v.), important ni se pare cel de „loc unde fată animalele, în general, și oile îndeosebi“: FĂTĂCIUNEA (Pătaș), VALEA FĂTĂCIUNII (Pojejena), FĂTĂCIUNA (Marga), formă care confirmă spusele lui Ov. Densusianu că *fătăciune* provine din *fătăciună*, mai apropiat de etimonul latin și că sufixul a schimbat sensul cuvîntului²⁶. Este posibil ca lat. *-ione* să fi avut și o valoare locativă sau poate că *pășune*, aflat în aceeași arie semantică, să fi determinat schimbarea sensului inițialului *fătăciună*. POIANA TORIȘTILOR (Preveciori); cf. *toriște* „resturi de nutreț rămase de la animale“, de asemenea notăm dese numiri MĂTRICĂREAȘA, TILVA MĂTRICII (Tirnova), STĂRPĂREAȘA (Zervești, Slatina Timiș), VALEA MIEILOR (Moniom), GURA MIEILOR, respectiv provenit din GURA (VĂII) MIEILOR (Jitin), VALEA OILOR (Padina Matei), RĂSCOL; cf. *răscol* „răvășitul oilor“ (Băuțari), apoi *văratic*, *tomnatic*, termeni care indică locurile de pășunat în cele două anotimpuri: TOMNATICUL (Teregova), VARATICA mai multe denumiri în munții Țarcului; IZVORUL VĂRĂTICHII (Virciorova), conservă o

¹⁹ Cf. slv. *koza* „capră“ (Em. Petrovici, în SCL. IV (1953), p. 72; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 84, care sugerează și o altă origine).

²⁰ Cf. slv. *kozilu* „țap“, și nu *cozlă* „movilă“, cum arată V. Bogrea, în DR I, p. 215–216; pentru evoluția fonetică, vezi Em. Petrovici, *loc citat*.

²¹ P. Frigyes, *op. cit.*, p. 291.

²² R. Vuia, *op. cit.*, p. 68.

²³ Idem, *ibidem*, p. 110.

²⁴ Turmele mari ale aromânilor, mutate la distanțe mari, nu puteau fi conduse doar de cițiva ciobani; ci de o adevărată *fară* (familie), în frunte cu un *celnic*, cel mai avut. (R. Vuia, *op. cit.*, p. 186); v. de asemenea explicațiile date de T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1974, s.v., pe care l-am consultat de cîte ori ne-am referit la termenii macedoromâni.

²⁵ Vezi, pentru similitudinea situațiilor, P. Tutungiu, (în) *Tribuna*, XIX (1975), nr. 10, p. 4.

²⁶ Ov. Densusianu, HLR, II, p. 27; apud DR, V, p. 790.

formă de genitiv, specifică graiului, apoi VARĂCIȚA, din munții Țarcului, reprezintă o formație haplologică, din cauza pronunțării băănățe-nești a lui *t+i*: *vărăcișița*.

Strungă are sensul cunoscut în domeniul păstoritului, dar și cel de „trecătoare îngustă”. Numai în cazul unor turme mari de oi, strunga devine o necesitate²⁷. Ca un loc să fie numit *STRUNGA*, după termenul cu sens pastoral, *strungă* trebuie să fie sinonim cu *stînă*. Nu pot fi lămurite aici numele topice *STRUGU*, *VALEA STRUGULUI*, *STRUGASCA* (v. schița 1), încît trimitem la discutarea termenului *strungă* de către I. I. Russu²⁸. Pentru aspectul de masculin, vezi mai jos *CIUMU* sau mai înainte amintit, *COLIBIU*.

DLR (tom VIII, Partea 1, s.v.) menționează termenul *păscare* „păscut”, concretizat „pășune”, din care credem c-a fost derivat *PĂSCĂRIȚA*, nume topic (Ilova), cu același sens. De altfel, în hotarul satului Bogiltin am notat *PESCARI*, etimologizarea populară, a lui mai vechiul *păscare*, la plural, *păscări*.

3. Dacă numele topice înșiruite mai sus sînt clare sau nu comportă discuții deosebite, alte citeva toponime nu mai pot fi explicate doar cu lucrările de lexicografie; ele constituie seria *relictelor lexicale* despre care se amintea la început.

CIUMU, *VIRFUL CIUMULUI*, *CIUMOASA*, înălțimi între Zăvoi și Mehadia, își găsesc reflexul în ar. *ciumă* 1. flocon de lăine; 2. cime, sommet; de asemenea, *ciumulică* „petit cime”. În aria macedoromână sînt menționate *CIUMA-NALTĂ* „vîrf înalt”, *SUMA CU BRAD* „vîrf cu brad”²⁹, precum și *GIUMAIA*, localitate³⁰. Sufixul *-oasa* indică particularitatea locului, ca în *MĂLOASA*, aflat în apropiere, derivat din *mal* „deal, munte”³¹. În același timp sufixul *-aia* are o dublă funcție³², în cazul de față echivalent cu *-oasa*; deci, din punct de vedere semantic, *CIUMOASA* (pornind de la sensul lui *ciumă* de „cime”) și *GIUMAIA* sînt sinonime.

În seria sinonimică a lui „flocon de lăine” îl menționăm și pe ar. *piçiu* „fillaise de lăine”, păstrat în numele topic *POIANA PICIURINI*, *LUNCA PICIURINII* (Teregova, Cornereva), formă derivată cu sufixul slav *-in-*, ca *PRISACINA* (localitate, din *PRISACA*; cf. *miriștină* (= miriște). De altfel un originar **PICIURA* s-a păstrat în *VALEA PICIORII* (Răcășdia)³³. Între *VĂRATICA MARE* și *VĂRATICA MICĂ*, la poalele muntelui ȚARCU am notat *DEALUL FLOACELOR*, nume topic care nu mai are nevoie de explicații.

²⁷ G. Giuglea, (în) *DR*, II, p. 328.

²⁸ I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, București, 1970, p. 199–201.

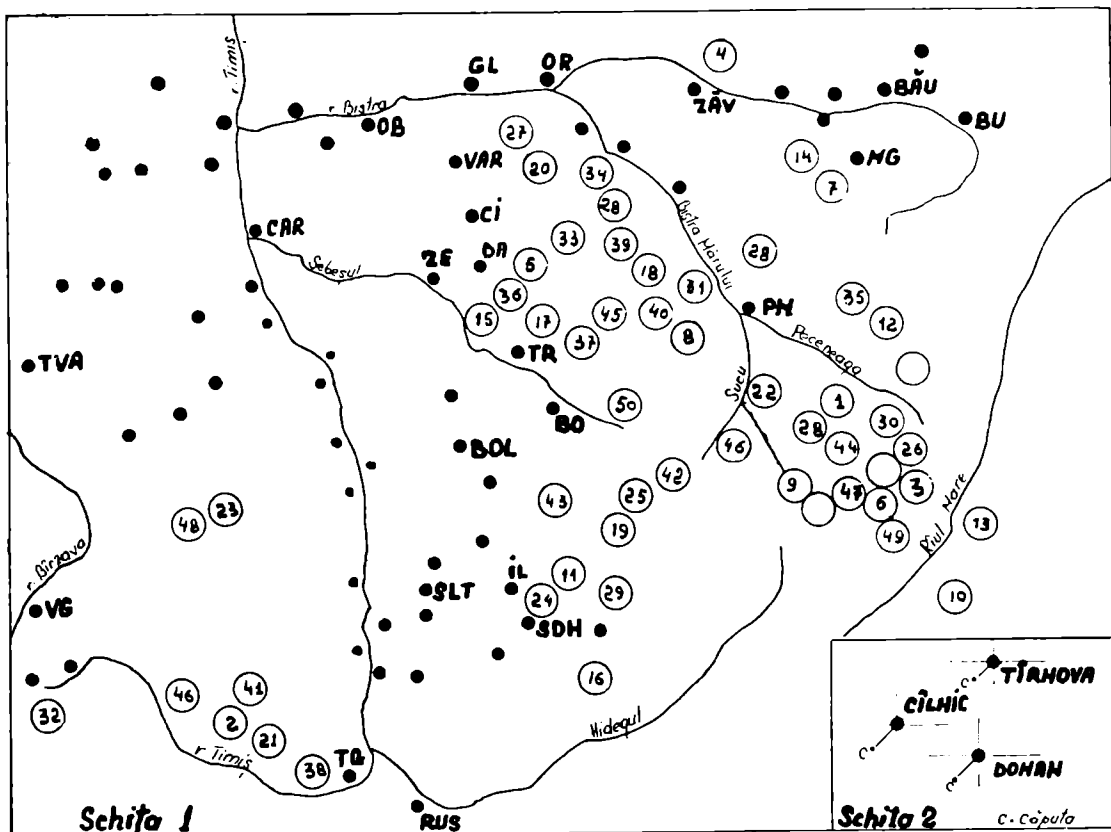
²⁹ Th. Capidan, *Macedoromânii*, București, 1942, p. 145.

³⁰ Idem, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 16.

³¹ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 182–183.

³² V. Banatica III, p. 389–390.

³³ Em. Novacovicu, *Monografia comunei Răcășdia*, Oravița, 1923, p. 16.

Localități: BAU=Băuțari; BO=Borlova; BOL=Bolvașnița; BU=Bucova; CAR=Caransebeș; CI=Cicleni; DA=Dalci; GL=Glimboca; IL=Ilova; MG=Marga; OB=Obreja; OR=Oțelu Roșu; PM=Poiana Mărului; RUS=Rusca; SDN=Sadova Nouă; SLT=Slatina Timiș; TG=Teregova; TR=Turnu Ruieni; TVA=Tîrnova; VAR=Var; VG=Văliug; ZAV=Zăvoi; ZER=Zervești.

Nume topice: 1. Bloju; 2. Căprariu; 3. Cincuț; 4. Ciumu; 5. Copaciu; 6. Corhale; 7. Fătăciuna; 8. Dealul Floacelor; 9. Fulgu; 10. Godeanu; 11. Gostaia; 12. Grumotinu; 13. Gugu; 14. Hodinți; 15. Leșu; 16. Măieru; 17. Măloasa; 18. Muntele Mic; 19. Miraia; 20. Muga; 21. Murgilă; 22. Nedeia; 23. Nemanu; 24. Pălula; 25. Păscărița; 26. Piga; 27. Poloame; 28. Sălătruc; 29. Tilva Scămnelului; 30. Scheia; 31. Scorila; 32. Semenici; 33. Cracul Sintului; 34. Străoni; 35. Sturul; 36. Strugu; 37. Stupa; 38. Poiana Sudorii; 39. Plaiul Sudului; 40. Șteava; 41. Tomnaticul; 42. Tarcu; 43. Urda; 44. Văringul; 45. Vărăcița; 46. Vărătica; 47. Vișa; 48. Zagoru; 49. Zana; 50. Culmea Gruniul Zăului.

Românescul *stupă* s.f. „cîlți, fire de cînepă rămase între dinții daracului“ (CADE) era folosit probabil, datorită analogiei, și pentru a numi *smocol de lînă*, încît credem că *STUPA* (Turnu Ruieni), *CIUCARUL STUPII*³⁴ (Sichevița), *LUNCA STUPII* (Bozovici, Grădinari) pot fi grupate în aceeași serie sinonimică pe care o discutăm, căci e mai puțin probabil ca explicația să pornească de la *stup* (apicultură) sau *stupă* (din domeniul prelucrării cînepii).

Este posibil ca omonimul *CULMEA FULGULUI* să aibă o origine antroponimică, căci onomastica noastră posedă un nume de persoană *Fulg*³⁵. Credem, însă, că apelativul comun *fulg*, prezent deopotrivă în dacoromână, ca și în dialectele românești sud-dunărene, de origine obscură, datorită sensului („flocon de neige“), apropiat metaforic de cel al lui „flocon de laine“, putea numi într-o anumită vreme o realitate în domeniul păstoritului. În sprijinul acestei prezumții am aminti că pentru *fulg* în dialectul aromân există sinonimul *çiombură*, *șombură*, căruia T. Papahagi nu-i dă o explicație etimologică, dar care, credem, rezultă din contopirea ar. *ciumă* „flocon de laine“ și dr. *bură*, influențat de *chiciură*³⁶.

De-a lungul pîriului *ȘUCU* și afluentului acestuia *ȘUCULEȚUL*, la poalele muntelui *ȚARCU* și ale *MUNTELUI MIC* se găsesc și astăzi mari concentrații de stîni, iar în secolul trecut acestea, după cum atestă documentele cartografice, erau și mai numeroase. Pentru *ȘUCU* nu a fost propusă vreo explicație etimologică, dar dacă avem în vedere practica tunsului, a spălăturii oilor și al lînii, ar. *suc* „usuc (de oaie) < lat. *succus*, ne poate sugera originea acestuia; paralelismul *s/ș* nu constituie un inconvenient, căci este frecvent, încît nu mai insistăm asupra lui.

4. Într-un spațiu montan intens populat de așezări păstorești, unde evoluția astrelor, îndeosebi a celui care „dă lumină și viață“, era urmărită consecvent și din necesități practice, raportarea la elementele reliefului înconjurător, corelarea termenilor care definesc cele două momente importante ale zilei — *răsăritul* și *apusul* — cu denumirile ce se dau înălțimilor din jur, este firească.

V. Bogrea remarca într-un studiu pe cît de puțin întins, pe atît de bogat în material faptic, impresionantul număr de expresii privitoare la răsăritul și apusul soarelui în dialectele românești, în celelalte limbi și idiomuri romanice și stabilea filiațiuni etimologice cu limbile vechi europene, precum și măsura în care acestea erau elemente moștenite, înru-

³⁴ *Ciucar*, „în limbile slave de sud (bulg. și scr.) [...] au și sensul de «înălțime»; cf. blg. *ĉiuka* «Hügel» [...], în blg. avem și un derivat din *ĉok*: *ĉiohara*, însă alături avem și *ĉuhara* «Hügel». Numai formele cu *u* au sensul de «înălțime» și se întîlnesc la slavii din Balcani. Acestea duc la alb. *tshuke* «Spitze eines Hügels», deosebit de *tshok* «Schabel». Deci cele cu *u* sînt forme albanoromâne ...” (Th. Capidan, *Raporturile albanoromâne*, [în] *DR*, II, p. 462—463).

³⁵ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 278.

³⁶ Și despre *chiciură* se știe că aparține atît domeniului meteorologic, cît și celui geografic; cf. *chiciură*, „ridicătură de teren” (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 34).

diri sau împrumuturi³⁷. După ce relua și dezvoltă larg argumentele în favoarea legăturii lui *asfințește* cu *sfânt* sau *sînt*³⁸, demonstrează temeinicia analogiei sinonimice *soarele asfințește* — *soarele împărățește*, din care s-a născut metafora *sfîntul soare* și *soarele împărat*. B. P. Hasdeu, citind un document bănățean vechi, consemnează locuțiunea „Soarele stă în Scaun cînd apune”³⁹, ceea ce este echivalent cu „Soarele împărățește”.

La nord-vest de Turnu Ruieni, la vest de Var, Cicleni, Dalci și Zervești, o colină poartă numele de *CRACUL SINTULUI*, nume dat probabil cu referire la *sfîntitul soarelui*, iar nu departe de aceasta, (Culmea) *GRUNIUL ZĂULUI* ne amintește de mitologia basmelor aromâne în care „Dumnezăulu a Soarelui” se întoarce acolo „seara, aminat (= tîrziu) tru murdzîș (= în amurg)”⁴⁰. T. Papahagi constată că numele topic aromân *IMPIRATOAREA* provine din vb. *perire* (=dr. pierire) și că fonetismul apropiat dintre ar. *mpiritoare* (=dr. pieritoare), „loc unde piere, apune soarele” și lat. (*i*)*mperator(em)* a facilitat confuzia⁴¹, dar, am adăuga noi, aceasta a fost posibilă cu atît mai mult cu cît metafora „soarele-împărat” este larg răspîndită în folclorul popoarelor europene.

Am amintit aceasta deoarece se pare că numele topic *PIERITOAREA* (Vărădia), chiar dacă nu se justifică prin orientarea locului față de vatra actuală a satului, încît să semnifice „locul unde piere soarele”, putînd ca *pieritoare* să fie o variantă a lui *pieritură* „holdă rară, mică în pai și în spice” (*CADE*), trebuie să avem în vedere totuși o eventuală veche *săliște* care să ne prezinte o altă orientare a acestui loc. De asemenea *IMPARATUL* (Cîlnic) sau *CRACUL ÎMPĂRĂTESC* (Dobraia) s-au putut dezvolta urmînd calea unor etimologizări populare dintr-un *pieritoare* cu sensul de „deal după care piere soarele”. Perechea antonimică, provenită din *a (se) ivi* „a răsări, a apărea” < v. slv. *javiti* o găsim în toponimul *IVITOAREA* (Valea Bolvașniței), orientat față de vatra satului spre sud-est, nume dat dealului de după care „se ivește soarele”; fiind vorba de numele unei înălțimi, excludem eventualitatea unei explicații care să se refere la *ivitul vînatului*, căci locul ar trebui să fie o ripă, un ogaș, o margine de pădure, vilcea etc.

Revenind la expresia „Soarele se așează în scaun”⁴², chiar dacă nu respingem întrutotul posibilitatea numirii unor locuri pornind de la asemănarea locului cu un *scamn* (variantă bănățeană)⁴³, este posibil ca unele locuri derivate din acest termen comun să aibă la origine și expresia susamintită.

³⁷ V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, volum îngrijit de M. Borcîlă și I. Mării, Cluj, 1971, p. 139–152.

³⁸ B. P. Hașdeu zicea: „Legătura lui *asfințesc* cu *sfînt* sau *sînt* e mai presus de orice îndoială” (apud, V. Bogrea, *op. cit.*, p. 142).

³⁹ Apud idem, *ibidem*, p. 143.

⁴⁰ Idem, *ibidem*, p. 149, nota 3; de altfel această parte a lucrării nu este decît o exemplificare cu faptele reale din toponimia Banatului a considerațiilor teoretice pe care le dezvoltă studiul citat.

⁴¹ Idem, *ibidem*, p. 147.

⁴² *Supra*, nota 39.

⁴³ Vezi Ionel Stan, în *loc. cit.*, p. 1124.

Procedeul etimologizării populare este des întâlnit, mai ales în toponimie când sensul unor practici sau al unor fenomene se pierd din conștiința vorbitorilor dintr-un motiv sau altul. Iată un exemplu din seria sinonimică pe care o discutăm: *scapăt* s. „asfințit, apunere, apus” și a *scăpăta* vb. „a apune, a asfinți” < lat. *escapitare* (CADE) sînt termeni cunoscuți limbii române, deși aria răspîndirii lor, dacă ne orientăm după ALR, este restrînsă⁴⁴; cu *a-* protetic, *ascapit*, *ascapită*, *ascăpitat* și cu aceleași sensuri ca în dacoromână, îi găsim și la aromâni; în ciuda faptului că în punctele anchetate pentru Banat, ALR nu-l menționează pe *scapăt*, răspunsurile pentru „soarele se apropie de asfințit” fiind redade prin perifraze de tipul „soarele se apropie de deal” sau prin sinonimul *a (a)sfinți*, se pare că altădată a *scăpăta* și postverbalul *scapăt* erau mai frecvent folosiți în graiul bănățean⁴⁵.

În localitățile Cilnic, Doman, Tirnova, apropiate geografic, trei dealuri de pe hotarul acestora sînt numite CĂPUTA. Este puțin probabil ca numele să provină de la *căpută* „partea de deasupra piciorului”, intrucît elementul anatomic este prea puțin sugestiv prin forma sa, chiar dacă am acorda lui *căpută* valoare de apelativ topic și l-am înscrie în aria semantică a lui *picior* (de deal, munte). Un motiv în plus care ne îndreptățește să propunem pentru toponimul CĂPUTA o altă explicație este orientarea spre sud-vest a celor trei dealuri față de localitățile respective (vezi schița 2), așa încît credem că locurile numite astfel constituiau repere de referință în legătură cu *scapătul soarelui*. În sprijinul acestei ipoteze cităm însemnarea lui Ov. Densusianu care sesiza corelația dintre termenii albanezi *kaptim* „apusul soarelui” și *kapte* „partea din dos a muntelui”, adăugînd că în munți soarele cînd apune se vede trecînd peste capul munților (cf. *capito montis* la Virgilius; basc. *kapita* „vîrf de munte”)⁴⁶.

Fără a epuiza seria sinonimică a *apusului de soare*, am sugera că numele muntelui aflat spre apus de Teregova, MURGILĂ, poate să reflecte personajul dioscur *Murgilă*, perechea lui *Zorilă*; cf. *a amurghi*, *a murgi* (seara) în legătură cu *murg* adj. „brun”, ca în fr. *brune* „crêpuscule”, it. *brunisce* (*il giorno*), germ. *es graut* (*der Tag*), la care am adăuga răspunsurile date pentru ALR la chestiunea „în amurg”: în *cap de murg* (punctele 2 și 29)⁴⁷; spre *murg* (p. 848); în *murgul serii* (p. 812)⁴⁸.

Tot atît de bogată în expresii este seria sinonimică a *răsăritului de soare*⁴⁹: *a se vedera de ziuă*; cf. *vederos,-oasă* „luminos,-oasă”: POIANA

⁴⁴ ALR II, s.n., vol. III, h. 765.

⁴⁵ A *scăpăta* a pierdut teren probabil datorită concurenței pseudoomonimice cu *a căpăta*, frecvent folosit în graiul bănățean.

⁴⁶ Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 611.

⁴⁷ Este interesant de reținut folosirea împreună a numelui comun *cap* (*supra*, nota 46) și a lui *murg*.

⁴⁸ ALR II, s.n., vol. III, h. 767.

⁴⁹ Vezi *ibidem*, h. 761, „În zori de zi” și h. 762, „Se crapă de ziuă”.

VEDEROASĂ (Tirnova); se trage geană de ziuă⁵⁰; a se slomni de ziuă⁵¹; la bătaia zilei (cf. megl. la batirea soarelu)⁵².

Să reținem înainte de toate corelația omonimică între a răsări (despre soare) și a răsări (despre plante), omonimie pe care o întilnim și în megl. *ancreștere* (despre soare) și *creștere* (despre plante). Pornind de la această realitate și de la sensul ar. *asud* vb. care semnifică și „a răsări, a se ivi, a apărea, a încolți, a se înălța” (cf. fr. *poindre, pointier; le jour vient à poindre*), ni se pare plauzibilă o explicație în acest sens a numelui topic SUDORIA, POIANA SUDORII (Teregova), SUDOAREA, SUDORI (Verendin)⁵³. Lat. *sudor, -oris* din care provine rom. *sudoare*, avea și sensul de „apă care picură; picurare, curgere”; dar între „a se ivi (despre soare, plante)”, deci a răsări, și a se ivi (despre apă), a izvorî, nu vedem din punct de vedere semantic, o graniță de netrecut.

Revenind la sfera semantică a lui a răsări (despre plante), a încolți, a înmuguri, a mugura, variantă frecventă (DLRM), socotim că există un raport firesc de sinonimie între a răsări și a mugura. Ar mai trebui de văzut soluțiile etimologice care se propun pentru *mugur(e)*⁵⁴. Tocmai aserțiunea despre un radical indo-european **mug* ne face să întvedem în omonimul MUGA semnificația „ivirii soarelui; răsăritul acestuia de după creasta muntelui”.

În abordarea relației răsărit-apus, pe de o parte, și culme (înălțime, în general), pe de alta, este interesant să amintim sensul înregistrat în Mehedinți pentru *ivitul zorilor*: „a se *sîmcela* de ziuă” și semnificația lui *sîmcea* „vîrf de munte” < lat. *summicella*; cf. „soarele se arată în *sîmcea*ua munților”⁵⁵. Accepțiunea pe care o acordă V. Bogrea lui a *sîmcela*, aceea de „străpungere a cerului, a întunericului” este sprijinită de formații similare și în alte limbi, ca de pildă: fr. *pique* s. și *piquette du jour*; cf. lat. *picus*, din care fr. posedă și un *pic* cu sensul de bază „cioc, plisc”. În această privință este important de urmărit paralelisme românești între variantele pentru noțiunea *plisc, cioc* (la păsări) și denumirile care se dau unor forme de relief asemănătoare: *plisc/pisc, cioc/cioacă, clonț/cleanț*, apoi vb. a *ciuguli* (<*a *cioculi*) și — păstrînd aceleași corespondențe fonetice, *g/c* — băn. a *piguli* (<*a *piculi*). De aceea credem că muntele aflat la sud-est de ȚARCU, la est de așezările de pe Valea Timișului, PIGA, își găsește perfect explicația în paralelisme și corespondențele amintite, ceea ce presupune un vechi **pig*, **pic*, fie

⁵⁰ Cf. V. Bogrea, op. cit., p. 140; nota 3; cf. megl. *zană* „geană”; BUZA ZANEI, la sud de Țarcu; cf. *Dzeană-Aripidină*, „deal-povîrniș”, în basmele aromâne: POBORAȚA; cf. POBORA (Cîlnic); vezi discuția în SLLFolc, II, p. 81.

⁵¹ a *slomni* „a sloveni; a îngîna” (CADE); cf. și expresia „se îngîna de ziuă”.

⁵² Cf. ar. *agudescu* „bat”; cf. alb. *gudes* „battere”, care poate sugera o temă străveche **god*, **gud*, din care să provină numele masivului muntos GODEANU, dar și o temă antroponimică; cf. *Gude* de origine tracică (N. A. Constantinescu, op. cit., p. 289).

⁵³ Dar și ar. *sudă* „căldare geografică”, cu pl. *sudz*, din care pare a proveni PLAIUL SUDULUI, n. topic la nord de Muntele Mic.

⁵⁴ I. I. Russu, op. cit., p. 182–183.

⁵⁵ V. Bogrea, op. cit., p. 140.

cu sensul de „cioc, plisc“, fie cu cel de „pisc, vîrf“; de altminteri aceste două numiri se confundă deseori în graiul bănătenilor cînd sînt numite vîrfurile ascuțite ale munților⁶⁶. Se vede, deci, că sensurile referitoare la răsăritul sau apusul soarelui au fost transferate asupra înălțimilor care au fost numite în legătură cu cele două momente ale zilei, transfer absolut logic într-un spațiu montan.

5. La capătul acestor succinte considerații despre toponimia județului Caraș-Severin referitoare la un anumit spațiu și la un domeniu de viață materială, dar și spirituală, în același timp, reprezentînd o stră-veche ocupație românească — *păstoritul* —, încă nu pot fi trase concluzii suficient de clare și îndestul de argumentate, nu din lipsa unui material factual concludent, ci din pricina stadiului în care se află investigarea faptelor, insuficienta corelare a acestora cu alte elemente ale sistemului toponomastic din teritoriul cercetat, precum și raportarea lor la un spațiu mult mai larg.

Sugerăm doar că numele topice prezentate, îndeosebi cele care își au corespondenți semantici în dialectele românești sud-dunărene, ar putea constitui dovada că termenii respectivi au fost cunoscuți într-o vreme și în dialectul dacoromân. Totodată ar putea fi stabilite noi dovezi despre contactul (*aria* și *epoca* acestuia) dintre dialectul dacoromân și dialectele românești sud-dunărene.

Afirmațiile întîlnite deseori potrivit cărora toponimia românească ar conține extrem de puține elemente vechi din toponimia autohtonă pot fi amendate în sensul că se cunoaște prea puțin din toponimia minoră, pe nedrept neglijată de unii cercetători, cu toate că aceasta, pe lângă faptul că alcătuiește împreună cu macrotoponimia un sistem unitar, ea se află mai aproape de limba vorbită, nu este influențată de transformări, se găsește undeva la periferie și, deci, se conservă mai bine⁶⁷.

Păstrarea nealterată a unor termeni pastorali de origine latină sau autohtoni⁶⁸, marea lor concentrație pe zone întinse, dimpreună cu termeni arhaici din alte domenii de viață indică existența unei populații autohtone numeroase, capabilă să absoarbă elemente alogene care n-au făcut decît să imprime o anumită coloratură topică unui spațiu afectat din vremuri îndepărtate unei intense valorificări economice. Această toponimie (îndeosebi numele de locuri prezentate sub 3 și 4) dovedesc că nu a avut loc niciodată vreo „izgonire și nici nimicire, pe arii întinse,

⁶⁶ În apropiere, la 10 km, la sud de Clopotiva (Hunedoara), *PICUIUL* <lat. **piculleus*,

⁶⁷ O. Vențeler și M. Oros, (în) *CL*, XIV (1969), p. 109–113.

⁶⁸ „Căci nu poate fi îndoială că, la așezarea slavilor în Dacia, toponimia era în majoritate tragică și mai rareori romanică“ (V. Pirvan, *Getica*; apud Em. Panaitescu, (în *DK*, V, p. 885)); spațiul geografic cercetat pare a fi avut un statut și o evoluție asemănătoare cu cel din ținutul Mati (în nordul Albaniei), unde „toponimele slave lipsesc aproape total; este de presupus că acolo albanezii s-au menținut cu mai multă stăruință și au rezistat influenței slave“ (N. Mihaescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 10).

a populației băștinașe⁵⁹ și că explicația „miracolului și enigmei poporului român“, cum își intitula un istoric studiul său⁶⁰, consistă în modul de viață agricol și păstoresc sedentar, cu transhumanțe de o amplitudine mică. „Tenacitatea (românilor n.n.) de muncitori ai pământului și de crescători de vite le-a permis să-și păstreze *activ* pecetea etnică primită de la daci și de la romani“⁶¹.

VASILE IONIȚA

⁵⁹ A. Oțetea, *Istoria poporului român*, Biblioteca de istorie, București, 1972, p. 160–161.

⁶⁰ G. I. Brăteanu, *O enigmă și un miracol istoric : poporul român*, București, 1940.

⁶¹ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 130.